

Красовська О. О., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПРОФЕСІЙНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО МИСТЕЦЬКО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** У статті здійснено аналіз досліджень, які розкривають зміст та структурні компоненти професійної готовності майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-освітньої діяльності. Представлено результати досліджень, що обґрунтовують функціональний та особистісно орієнтований підходи до визначення сутності даного інтегрованого поняття. Розкрито особливості змістового наповнення структурних компонентів професійної готовності майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-освітньої діяльності.*

***Ключові слова:** підготовка майбутнього вчителя початкової школи, професійна готовність вчителя початкової школи, мистецько-освітня діяльність.*

***Аннотация.** В статье осуществлен анализ исследований, которые раскрывают содержание и структурные компоненты профессиональной готовности будущего учителя начальной школы к художественно-образовательной деятельности. Представлены результаты исследований, которые обосновывают функциональный и личностно ориентированный подходы к определению сути данного и интегрированного понятия. Раскрыты особенности смыслового наполнения структурных компонентов профессиональной готовности будущего учителя начальной школы к художественно-образовательной деятельности.*

***Ключевые слова:** подготовка будущего учителя начальной школы, профессиональная готовность учителя начальной школы, художественно-образовательная деятельность.*

***Annotation.** The analysis of researches that expose maintenance and structural components of professional readiness of future initial school teacher to artistic-educational activity is carried out in the article. The results of researches that ground functional and personality oriented approach to determination of this integrated concept essence are presented. The features of the semantic filling of structural components of professional readiness of future initial school teacher to artistic-educational activity are exposed.*

***Keywords:** future initial school teacher training, professional readiness of initial school teacher, artistic-educational activity.*

В умовах інтеграції України у світовий освітній простір та постійного вдосконалення національної системи вищої освіти значна увага науковців і педагогів-практиків приділяється проблемі формування професійної готовності майбутнього вчителя. Особливої актуальності набуває проблема підготовки вчителів початкової школи, адже їхні професійно-педагогічні якості, знання, вміння, що формуються в умовах навчання у вищій школі, зокрема динамізм, креативність, конструктивність, комунікативність стимулюватимуть становлення життєво необхідних якостей особистості молодшого школяра і є підґрунтям подальшого успішного ступеневого шкільного навчання.

Реформування професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в Україні є частиною процесів оновлення освітніх систем. Ці зміни стосуються створення нових стандартів вищої освіти, оновлення та перегляду навчальних програм, змісту навчально-дидактичних матеріалів, підручників, форм, методів і технологій навчання. Цілеспрямоване набуття студентською молоддю знань, умінь і навичок у галузі педагогічної освіти, їх трансформація в компетентності сприяє особистісному культурному зростанню, розвитку освітніх технологій, здатності швидко реагувати на запити часу. Саме тому важливим є усвідомлення поняття готовності вчителя до професійно-педагогічної діяльності у суспільстві, що базується на знаннях, вміннях, досвіді, моделях поведінки. Важливо розуміти яких саме компетентностей необхідно набути фахівцеві і яким повинен бути результат професійної підготовки педагога.

За останні роки проведено багато досліджень з проблем формування готовності підростаючого покоління до різних видів діяльності. Сам процес визначення готовності особистості до конкретної діяльності дозволяє повніше розкрити основні її компоненти.

Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти [1], Національна доктрина розвитку освіти [2] пропагують особистісний розвиток вчителя як найвищу цінність суспільства. Проблеми професійного становлення майбутнього вчителя присвячені наукові дослідження у галузі філософії освіти (В. Андрущенко, Б. Гершунський, І. Зязюн, В. Кремень); професійної підготовки фахівців у вищій школі (А. Алексюк, С. Гамараш, С. Гончаренко, А. Гуржій, А. Капська, В. Козаков, М. Лазарєв, П. Підкасистий, В. Семиченко, С. Сисоева); психології професійного формування майбутнього педагога (Г. Балл, І. Бех, В. Бодров, С. Максименко, В. Моргун, В. Панок, В. Рибалка, Б. Теплов). Наукові положення теорії професійного становлення педагога розкривають у своїх працях вчені Г. Васянович, П. Воловик, О. Пехота, М. Солдатенко, Л. Хомич.

Аналіз психолого-педагогічних праць з проблеми готовності до певного виду діяльності вчених А. Деркач, М. Дяченка, К. Дурай-Новакової, Ю. Забродіна, Л. Кандибовича, А. Пуні дозволяє визначити структуру цього

явища з позицій різних підходів. Дослідники професійної готовності до педагогічної діяльності О. Безпалько, К. Дурай-Новакова, В. Дяченко, С. Пащенко, В. Сластьонін розкривають зміст поняття та визначають його складові елементи.

Метою нашої статті є узагальнення досліджень, що розкривають зміст та особливості формування професійної готовності майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-освітньої діяльності й обґрунтування її структурних компонентів.

Процес професійної підготовки майбутніх фахівців має цілісний, системний характер, а його результатом є готовність студента до професійної діяльності. У той же час готовність до обраного виду професійної діяльності формується у процесі самої діяльності, яка спрямована на розвиток і становлення особистості фахівця. Вчений філософ В. Андрущенко визначає готовність до діяльності як «результат активного ставлення людини до навколишнього світу з метою перетворення, яка включає мету, засіб, форму самого процесу діяльності» [3, с. 255]. Сучасні вітчизняні вчені психологи С. Максименко та О. Пелех тлумачать готовність до професійної діяльності, як цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, настанови [4, с. 70]. У тлумачному психологічному словнику поняття «готовність» окреслюється як «активний дієвий стан особистості, установку на певну поведінку, мобілізованість сил на виконання завдання» [5, с. 57].

Аналіз психолого-педагогічних праць з проблеми готовності до певного виду діяльності вчених А. Деркач [6], М. Дяченка [7], К. Дурай-Новакової [8], Ю. Забродіна [9], Л. Кандибовича [7], А. Пуні [10] дозволяє визначити структуру цього явища з позицій різних підходів.

З позиції функціонального підходу, готовність – це стан вибірково-усвідомленої активності, який передує цілеспрямованій поведінці особистості в суспільстві; психологічна настанова, яка функціонує як вияв загальної активності та уміння мобілізувати себе психічно і фізично. Прихильники функціонального підходу, до яких належить А. Пуні, в структурі готовності вирізняють спрямованість мисленневих процесів, спостережливість, уяву, емоції, увагу, саморегуляцію. Їхня єдність формує готовність – систему особистісних характеристик, завдяки яким функціонують психічні процеси [10].

Ю. Забродін класифікує різні види готовності: операційний, мотиваційний, функціональний. На його думку, вони перебувають у постійній взаємодії. Операційний різновид готовності спрямовує на організацію та вироблення напрямів професійної діяльності; мотиваційний – сукупність особистісних цінностей і переваг, що перетворюється на систему професійних інтересів; функціональний – розвиток психічних процесів людини у процесі професійної діяльності [9].

Відповідно до особистісно орієнтованого підходу, Л. Кандибович та М. Дяченко тлумачать «готовність – вирішальна умова швидкої адаптації до умов праці, подальшого професійного удосконалення і підвищення кваліфікації» [7, с. 337]. Готовність до професійної діяльності дослідниками представлено як сукупність компонентів:

- мотиваційного – інтересу та позитивного ставлення до обраної майбутньої професії та процесу підготовки;
- орієнтаційного – сформованих знань та уявлень стосовно специфіки та умов майбутньої професійної діяльності, прагнення досконалості;
- операційного – оволодіння способами і методами професійної діяльності;
- вольового – саморегуляції власної професійної діяльності;
- рефлексивного – самооцінки професійно-практичної діяльності.

Предметом нашого дослідження є професійна готовність майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-освітньої діяльності. Варто звернутися до тлумачення поняття професійної готовності до педагогічної діяльності. Дослідники професійної готовності до педагогічної діяльності О. Безпалько [11], К. Дурай-Новакова [8], В. Дяченко [12], С. Пащенко [13], В. Сластьонін [14] розкривають зміст поняття та визначають його складові елементи.

К. Дурай-Новакова визначає професійну готовність до педагогічної діяльності «як цілісне вираження усіх підструктур особистості, орієнтованих на повне й успішне виконання різноманітних функцій учителя. Професійна готовність до педагогічної діяльності постає як складне структуроване утворення, центральним ядром якого є позитивні установки, мотиви і цінності вчительської професії, професійно важливі риси характеру, сукупність професійно-педагогічних знань, навичок, умінь, певний досвід їхнього застосування» [8, с. 25].

Заслуговує на увагу визначення готовності до педагогічної діяльності В. Сластьоніна, який зазначає, що «готовність до педагогічної праці – складне особистісне утворення, що виступає характеристикою професіоналізму вчителя-вихователя і є особливим психічним станом, який передбачає наявність образу структури певної дії та професійної спрямованості свідомості і установки на усвідомлення педагогічної задачі, моделі поведінки, способи діяльності, оцінку своїх можливостей, спрямованість на досягнення результату» [14, с. 19].

Вчені дослідники феномену готовності до педагогічної діяльності визначають компонентний склад явища. Зокрема вирізняють: когнітивний, пізнавальний, перетворювальний, ціннісно-орієнтаційний, комунікативний, змістовий, технологічний; мотиваційний, виконавський, теоретичний та практичний; мотиваційний, змістовий, процесуальний.

Досліджуючи складові професійно-особистісної готовності вчителя початкової школи до педагогічної діяльності, С. Мартиненко акцентує увагу на необхідності діагностики в майбутніх педагогів рівня розвитку

особистісних якостей, а також сформованості науково-теоретичної, психолого-педагогічної і методичної підготовки [15, с. 378–380]. О. Абдулліна наголошує на необхідності рівноцінної представленості у змісті педагогічної освіти таких елементів: знання фундаментальних ідей, концепцій, законів і закономірностей розвитку педагогічних явищ; знання провідних педагогічних теорій, основних категорій і понять; знання визначальних педагогічних фактів; прикладні знання про методику навчання й виховання учнів [16, с. 72].

Професійна готовність майбутніх учителів початкової школи до мистецько-освітньої діяльності розглядається нами як:

- особливе особистісне новоутворення, яке передбачає наявність у педагога позитивного мотиваційно-ціннісного ставлення та широкого кола компетентностей у галузі мистецької освіти та полі професійно-педагогічної діяльності; оволодіння ефективними способами досягнення художньо-педагогічних цілей та завдань; здатність та відкритість до новаторства, творчості і саморозвитку;

- якісний показник результату професійної психолого-педагогічної та методико-мистецької підготовки в умовах навчання на педагогічному факультеті гуманітарного чи педагогічного університету;

- системна характеристика професійно-педагогічної мистецько-освітньої діяльності та творчої самостійності майбутнього вчителя початкової школи.

Грунтуючись на загальних підходах учених до визначення компонентів готовності до педагогічної діяльності, у результаті теоретичного аналізу наукової літератури з проблеми дослідження, після тривалого спостереження за діяльністю студентів з огляду на специфіку аналізованого особистісного утворення найбільш оптимальним вважаємо виокремлення наступних основних компонентів готовності. Важливими складовими компонентами професійної готовності майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-освітньої діяльності визначаємо нерозривну єдність компонентів: мотиваційного, когнітивного, ціннісно-естетичного, діяльнісно-технологічного, особистісно-рефлексивного.

Мотиваційний компонент – це внутрішня мотивація та емоційно-ціннісне ставлення майбутніх фахівців початкової школи до мистецько-освітньої діяльності. Українські вчені Г. Васянович [17], І. Зязюн, Г. Сагач [18] рушійною спонукою діяльності вчителя визначають мотив. У педагогічній практиці діяльність педагога може бути обумовлена різними мотивами (підвищення ефективності навчально-виховного процесу; намагання привернути до себе увагу, здобути визнання, художньо-творче самовираження тощо), справжню суть яких з'ясувати буває нелегко, оскільки з часом вони можуть змінюватися. Знання мотивів мистецько-освітньої діяльності студентів є важливим компонентом формування культури художньо-педагогічної діяльності вчителя.

Особистісну значущість конкретних мотивів досліджують на підставі аналізу сформульованих педагогом завдань власної мистецько-освітньої діяльності, його дій щодо реалізації цих завдань, а також аналізу змін у його мотиваційній сфері, самооцінок, ставлення до своєї професійної діяльності. Серед найважливіших чинників професійної орієнтації вказано на такі: інтерес до майбутньої педагогічної діяльності, усвідомлення педагогічних та художньо-мистецьких здібностей, інтерес до освітньої галузі «Мистецтво» та бажання її вивчати, уявлення про суспільну значущість педагогічної праці, естетичного виховання та розвитку дітей [18, с. 28].

Мотиваційна готовність, сприйнятливість до педагогічних нововведень є важливою якістю вчителя, оскільки лише адекватна меті мистецько-освітньої діяльності мотивація забезпечує саморозкриття особистості педагога. Провідним мотивом мистецько-освітньої діяльності є пізнавальний інтерес до цінностей художньої культури і бажання їхнього прищеплення підростаючим поколінням. Пізнавальні інтереси педагога в полі мистецько-освітньої діяльності, орієнтованого на застосування інноваційних технологій, концентруються навколо потреби у науковому розумінні різноманітних аспектів особистісної орієнтації освіти; на осмисленні власного художньо-творчого досвіду, ступеня ефективності мистецько-освітньої діяльності, формування позитивного ставлення щодо інноваційних змін у системі освіти; використанні нових знань та умінь у власній практичній діяльності.

Позитивну мотивацію педагога до мистецько-освітньої діяльності засвідчує задоволення таких його особистісних і професійних потреб, як підвищення педагогічної майстерності, подолання професійних труднощів. Тому використання художньо-педагогічних інноваційних технологій більшість педагогів вважає єдиним важливим мотивом особистісного і професійного самоствердження. До ідеї про необхідність інновацій у мистецько-освітній діяльності багато вчителів приходять через невдоволеність власною професійною реалізацією у межах традиційного педагогічного процесу. Тільки випробувавши себе в різних моделях навчання й виховання, можна обрати адекватні особистісній і професійній спрямованості педагогічні технології.

Отже, показниками мотиваційного компонента готовності до мистецько-освітньої діяльності є пізнавальний інтерес до інноваційних та художньо-педагогічних технологій та особистісно значущий сенс їхнього застосування. Рівень поінформованості педагога про інноваційні та художньо-педагогічні технології визначають за обсягом його знань, які є необхідною умовою аналізу і вибору оптимальних способів розв'язання професійних проблем відповідно до бачення педагогом проблематики мистецько-освітньої діяльності, особистісних потреб та інтересів.

Когнітивний компонент готовності майбутнього педагога початкової школи до мистецько-освітньої діяльності – це усвідомлення цінності і

потреби засвоєння систематизованих психолого-педагогічних та методико-мистецьких знань:

– методологічних через оволодіння загальними принципами вивчення закономірностей та явищ мистецької освіти, інноваційних процесів у галузі професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя;

– теоретико-методичних через вивчення студентами дисциплін психолого-педагогічного, мистецького та методичного спрямування; розуміння навчально-виховного процесу у галузі мистецької освіти як цілісної педагогічної системи, що включає цілепокладання, зміст, методи, засоби, форми організації навчання, виховання і розвитку учнів відповідно до вимог змістової лінії Державного стандарту загальної початкової освіти «Мистецтво», принципи та закономірності процесу мистецької освіти, а також методику проектування мистецько-освітньої діяльності з учнями початкової школи із залученням педагогічних інновацій.

Рівень поінформованості педагога про інноваційні та художньо-педагогічні технології визначають за обсягом його знань, які є необхідною умовою аналізу і вибору оптимальних способів розв'язання професійних проблем відповідно до бачення педагогом проблематики мистецько-освітньої діяльності, особистісних потреб та інтересів.

Ціннісно-естетичний компонент – це цінності у вигляді ідей, концепцій, теорій, закономірностей, постулатів, аксіом та норм гуманістичних особистісно зорієнтованих взаємовідносин на засадах творчої взаємодії, що зорієнтовують і регламентують професійно-педагогічну діяльність вчителя початкової школи у галузі мистецької освіти. Він включає здатність ідентифікувати себе з цінностями професійного середовища; наявність професійної позиції вчителя початкової школи; цінування та повагу до соціальної різноманітності та мультикультурності; надання рівних можливостей учням різних національностей, толерантне ставлення до культурно-мистецької спадщини та індивідуальних особливостей учнів.

Бажаним явищем у процесі професійної підготовки є становлення власної системи цінностей, пов'язаної з усвідомленням відповідальності за результати своєї діяльності, притаманні особистості майбутнього фахівця, який самоактуалізується і самоутверджується.

Діяльнісно-технологічний компонент готовності майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-освітньої діяльності передбачає сформованість широкого кола умінь. Уміння художньо-педагогічної діяльності майбутнього вчителя початкової школи, що уможливають незалежне та якісне виконання педагогічних дій, які полягають у застосуванні знань на практиці. Вони поділяються на організаційні, діагностичні, інформаційні, проєктивні, гностичні, конструктивні, комунікативні, аналітичні, прогностичні, рефлексивні, методичні, художньо-творчі. Практична діяльність є своєрідним індикатором готовності студентів до майбутньої професійної діяльності.

Цей компонент включає опанування інноваційних технологій професійної підготовки до художньо-педагогічної діяльності: інтенсивних технологій навчання; технологій духовно-світоглядної естетико-мистецтвознавчої та комплексної інтеграції; технологій діалогової взаємодії; художньо-педагогічних сензитивно-вербальних та продуктивно-творчих освітніх технологій; технологій контекстного навчання; інформаційно-комунікаційних технологій.

Особистісно-рефлексивний компонент містить професійно значущі якості та здібності майбутнього вчителя початкової школи, пов'язані із ставленням до професійної діяльності, активністю у взаємодії та комунікативністю, а також особистісна, соціальна, професійна творчість і відкритість до новаторства, без яких неможливе успішне формування та розвиток професійної готовності до мистецько-освітньої діяльності.

Він охоплює здатність ефективно та адекватно здійснювати рефлексивні процеси, що сприяє творчому підходові до побудови навчально-виховного процесу початкової школи; здатність оцінювати результати педагогічних впливів та забезпечувати якість навчання, розвитку й виховання учнів початкової школи у галузі мистецької освіти; здатність до педагогічної рефлексії. Відомий вчений дидакт А. Хуторської вказує, що рефлексія – це «процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів», і констатує: «Якщо фізичні органи чуття для людини є джерелом її зовнішнього досвіду, то рефлексія – джерело внутрішнього досвіду, спосіб самопізнання і необхідний інструмент мислення» [19, с. 310].

Вважаємо, що успішність засвоєння дисципліни залежить від ступеня усвідомлення майбутніми педагогами своєї діяльності. Рефлексивна діяльність стосується всіх ситуацій і комунікацій, у яких студенти беруть участь у процесі засвоєння дисциплін професійного спрямування методико-мистецького змісту. Це можуть бути семінарські заняття, лекції, педагогічна практика, курсові і дипломні роботи, виступи на конференціях і олімпіадах, неформальні обговорення тощо [19, с. 10].

За словами А. Хуторського, рефлексія не повинна бути епізодичною, рефлексивні операції виконуються упродовж всього вивчення курсу, охоплюючи будь-які короточасні етапи діяльності. На погляд ученого, рефлексія – це не пригадування головного із заняття і не формулювання висновків, а усвідомлення способів діяльності, виявлення її смислових особливостей, вияв освітнього зростання студента. Майбутній педагог не просто усвідомлює зроблене, він ще усвідомлює способи діяльності [19, с. 104].

Особистісно-рефлексивний компонент охоплює здатність ефективно та адекватно здійснювати рефлексивні процеси, що сприяє творчому підходові до побудови навчально-виховного процесу початкової школи; здатність оцінювати результати педагогічних впливів та забезпечувати якість навчання, розвитку й виховання учнів початкової школи у галузі мистецької освіти; здатність до педагогічної рефлексії.

Отже, рефлексивний компонент професійної готовності – уміння здійснювати самоаналіз, самоконтроль, самооцінювання та самокорекцію результатів своєї методичної діяльності для подальшого самовдосконалення. Поєднання мотиваційного, когнітивного, ціннісно-естетичного, діяльнісно-технологічного, особистісно-рефлексивного компонентів породжує якісно нове утворення – професійну готовність майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-освітньої діяльності.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до мистецько-освітньої діяльності визначали на основі спостережень за студентами педагогічних факультетів, анкетування, тестування, аналізу продуктів діяльності студентів (конспекти уроків, сценарії позакласних заходів, методичні портфоліо), методу експертних оцінок, самооцінювання студентів, а також спеціальних діагностичних методик під час педагогічного експерименту.

Отже, професійна готовність до мистецько-освітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи – це мета і результат професійної підготовки студентів педагогічних факультетів у галузі мистецької освіти; її визначаємо як інтегровану якість особистості, спрямовану на ефективне вирішення освітніх завдань за допомогою сформованої системи психолого-педагогічних та методико-мистецьких знань, умінь, мотивів і ціннісних ставлень, а також наявність певних якостей та здібностей педагога, необхідних для ефективного виконання всіх видів мистецько-освітньої діяльності. Перспективи дослідження – розроблення критеріїв професійної готовності до мистецько-освітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи: мотиваційного, когнітивного, ціннісно-естетичного, діяльнісно-технологічного, особистісно-рефлексивного, їх діагностика та аналіз показників та визначення рівнів.

1. Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти [Електронний ресурс] / МОН України // Про затвердження галузевої Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.08.2013 р. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/ 2. Національна доктрина розвитку освіти : затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> 3. Андрущенко В. П. Філософський словник соціальних термінів / В. П. Андрущенко. – Х. : Р.И.Ф., 2005. – 672 с. 4. Максименко С. Д. Фахівця потрібно моделювати / С. Д. Максименко, О. М. Пелех // Рідна школа. – 1994. – № 3–4. – С. 68–72. 5. Українсько-російський психологічний тлумачний словник / упор. В. Копоруліна. – Х. : Факт, 2006. – 400 с. 6. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М. : МОДЭК, 2004. – 752 с. 7. Дьяченко М. И. Психология высшей школы / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск, 1981. – 383 с. 8. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / К. М. Дурай-Новакова. – М., 1983. 32 с. 9. Забродин Ю. М. Очерки теории

психологической регуляции поведения / Ю. М. Забродин. – М. : Магистр, 1997. – 208 с.

10. Пуни А. Ц. Психологическая подготовка / А. Ц. Пуни. – М. : ФИС, 1969. – 88 с.

11. Безпалько О. В. Формування готовності студентів педвузу до проектування організаційних форм виховної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. В. Безпалько. – К., 1998. – 190 с.

12. Дьяченко В. Ф. Организация структуры учебного процесса и ее развитие / В. Ф. Дьяченко. – М. : Педагогика, 1989. – 160 с.

13. Пащенко С. Ю. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвіллевої діяльності учнівської молоді : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / С. Ю. Пащенко. – Запоріжжя, 2000. – 176 с.

14. Слостєнин В. А. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя / В. А. Слостєнин, А. И. Мищенко // Советская педагогика. – 1991. – № 10. – С. 79–84.

15. Мартиненко С. М. Діагностування особистісно-професійного зростання вчителя початкової школи: теоретичні основи та технології / С. М. Мартиненко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: зб. наук. праць. – Вип. 34. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2011. – С. 377–382.

16. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: учеб. пособие для пед. спец. высш. учеб. заведений / О. А. Абдуллина. – М. : Просвещение, 1990. – 141 с.

17. Васянович Г. П. Концептуальні засади морально-духовної та естетико-психологічної підготовки фахівців у системі професійно-технічної освіти / Григорій Васянович // Збірка наукових праць: [монографія]. – Л. : Норма, 2006. – С. 197–204.

18. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії: Навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К. : Українсько-Фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.

19. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебное пособие / А. В. Хуторской. – 2-е издание, переработанное. – М. : Высшая школа, 2007. – 639 с.

Рецензент : д.пед.н., професор Дем'янчук А. С.